

ארבעה בנים

פרסום ראשון: "אודסקיה נובוסטי", 17 באפריל 1911

שפת המקור: רוסית

בהגדה על יציאת מצרים אנו קוראים: "כנגד ארבעה בנים דיברה תורה: אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול". לכל אחד ואחד מהם עונים כטעמו וככוח תפישתו.

הבן החכם מקמט את מצחו הבולט, מסתכל בעיניו הגדולות ומשתדל להבין: מה פשר הדבר? למה בתחילה אהבו המצרים את אבותיו, קיבלום בזרועות פתוחות, ואחר כך התחילו לוחצים ומענים אותם; ומה מוזר הדבר, לחוץ לחצום, ענה עינום ולצאת ממצרים לא הניחום בשום אופן. מה טעם הדבר, אבא? – שואל הבן החכם.

"את כל הפילוסופיה של יציאת מצרים תמצא כלולה בשני פסוקים הכתובים בתורתנו הקדושה. שני הפסוקים הללו האל"ף והתי"ו, הראשית והאחרית לכל הטובה שראו אבותיך במצרים; עוד אפשר להשוותם לשני קטבים, שביניהם עובר הציר, ועל ציר זה סובבת כל השאלה היהודית במצרים. ולא רק במצרים בלבד. כשתגדל ותקרא ספרים הרבה, יתחוו לך, שבכל נדודי עמך, בכל שלב ושלב שבהם, יש אל"ף זו ותי"ו זו; כל שלב פותח ומסתיים במה שפתח ונסתיים במצרים; והקטבים, שביניהם מטלטל הגורל את עמך, לא נשתנו ולא זזו כלשהו למן אותה תקופה קדומה.

"מהם איפוא שני הפסוקים הללו? את הראשון תמצא בספר בראשית, במקום שמסופר שם איך יוסף הציג את אחיו לפני פרעה ומה יעץ להם לפני-כן. חכם וערום היה יוסף, דומה לאביו ליעקב, לאותו יעקב שעלה בידו להערים על אביו, את אחיו ואת חותנו ואשר האנטישמיים – יבוא יום ותדע זאת – קוראים אותו "ראשון הז'ידים עלי אדמות". אגב, אל תתבייש בכך, כי יעקב ידע גם לעשות בתחבולות וגם להלחם, - עם אלוהים שרה, פנים-אל-פנים, עד עלות השחר, ויוכל; ידע גם לאהוב, וארבע עשרה שנים עבד ללבן בעד אשתו האהובה. היה זה בן-חיל מצליח בכל דרכיו ובכל משלח-יד, גם סוחר היה, גם איש מלחמה, גם אביר, גם שופט, חמסן וישר-דרך, זהיר ואמיץ-רוח, קמצן ונדיב-לב – אדם למופת, רחב-נפש, בעל מעלות וחסרונות גדולים, בעל נפש הדומה לקשת הצבעים או לעוגב שלם בכל מיתריו. חייו היו ויהיו תמיד המענינת ביותר מכל הפואימות שסופרו פעם בעולם: "והגית בה יומם ולילה" ולמדת ממנה חכמת החיים. למד, בני, גם לאהוב, למד גם להלחם,

למד גם להערים, שכן עולמנו הוא ממשלת זאבים, וחייב אדם להיות מזויין בו בכל כלי ההתגוננות וההתקפה.

בנו יוסף היה גם הוא חכם וערום. היה בקי בכל עניני מצרים, ידע כל מחסורי המצריים, וביחוד ידע את נפש פרעה ואנשיו. והנה השיא לאחיו, שרצו להתיישב במצרים, עצה זו: "והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם? ואמרתם: אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה, גם אנחנו גם אבותינו, בעבור תשבו בארץ גשן", וכאן הוסיף משפט אחד, ואתה, בני, שמור אותו בלבך כל ימיך כי כל חכמת נדודינו צפונה בו: "כי תועבת מצרים כל רועה צאן".

את הכתוב השני תמצא בספר "שמות". עברו שנים רבות; יש אומרים ארבע מאות שנה, ויש אומרים פחות, מכל מקום כבר מתו יוסף, אחיו וכל הדור ההוא, ואותו פרעה שידע את יוסף. קם מלך חדש והוא מצא שצאצאי יוסף פרו ורבו יותר-על-המידה. ואז אמר את הדברים, ששומה עליך לשמרם בזכרוןך, כי מאז ועד היום מסתיימת בהם כל חניה וחניה בדרך נדודי עמך. ואך יישמעו דברים אלה באוזניו, עליו לשוב ולצרור את מיטלטליו, לקחת את מקלו ותרמילו. הכתוב השני אומר: "ויאמר (פרעה) אל עמו... הבה נתחכמה לו פן ירבה".

"בשני הכתובים הללו, בני, כלולה, בעצם, כל הפילוסופיה של נדודינו. ואם תשאל: הכיצד? מפני מה ציווה יוסף לאחיו להקרא אנשי-מקנה, אם המקנה תועבת מצרים הוא? הוא הדבר. רועה-הצאן היה בעיני המצריים לתועבה, אך מקנה היה להם הרבה, ואת הגבינה אכלו לתיאבון ולפיכך זקוקים היו לאנשי-מקנה. פרעה עצמו, לאחר ששמע את דברי בניו של יעקב הזקן, שנאמרו לו על-פי עצת יוסף הטובה, שמח מאד ומיד הורה למנותם משגיחים על עדרי הבקר והסוסים שלו. ובכלל, לא קטנה היתה, כנראה, השמחה במצרים, שהנה נמצאו אנשים טובים, שיעשו את שאין הם אוהבים לעשות בעצמם....

" מה קרה איפוא במשך השנים הללו, בין התקופה, בה נאמר הכתוב הראשון, ובין התקופה של הכתוב השני? מדוע היו פתאום לטורח צאצאיהם של אנשי המקנה מכנען? כלום הוחלט בכל מצרים לא לגדל עוד בקר? ונהפוך הוא. הבקר היה בשפע והמצריים החשיבו אותו מאד: המכה הקשה עליהם ביותר, כפי שנתגלה, היתה מכת הדבר. אם-כן, מה פשר הדבר? איך מבין, בני? אילו ידעת את

קורות נדודינו החדשים, היית מבין מדוע הפך לבם לשנוא אותנו. כנראה למדו המצרים במרוצת הזמן לעסוק בעצמם בעבודת המקנה. תחילה היו מתביישים ומזדהמים, אחר כך

למדו מן היהודים, התחילו בנסיונות בודדים ומהססים, עד שמצאו ענין בכל העיסוק הזה, ולבסוף ביום בהיר אחד מצאו שהיהודים רבו יותר מכפי הצורך וש אפשר בכלל להתקיים בלעדיהם. מובן מאליו שלא רצו לגרשם בבת-אחת. פרעה לא רצה לגרשם בהמונים, שמא יימצא חלק ממקנה הארץ בלא השגחה וטיפול. אולם מעט מעט, שלב שלב, על-ידי התנוונות איטית – הרי זה ענין אחר, הרי יש בזה משום סיכון נעים שאין בו סכנה, שכן ברבות הימים ישתלט עם-הארץ על כל ענפי המשק, שהיו בידי הזרים. ועל-כן, "הבה נתחכמה"...

"וכך בני, נמשך הדבר למן אותו הזמן, לכשתלמד אחר-כך את קורות נדודינו בעולם, תיווכח שבכל מקום נשנה אותו הדבר עצמו. הענין היה מתחיל בזה, "שכל רועה-צאן היה תועבה בעיני המצריים", ומשום-כך היו מציעים לנו את המקצועות שנפשם קצה בהם.

"למצריים היה טעם משלהם, דעתם לא היתה נוחה מעבודת המקנה. ולעמי אירופה היה טעם אחר: זמן רב לא מצא המסחר חן בעיניהם. הבהמה היתה חורשת את האדמה, ואילו האדונים החשובים היו שותים להם יין, עוסקים בשוד על אם-הדרך וחומסים סוחרים עוברי אורח. לשדוד סוחרים נחשב בעיניהם דבר הגון בהחלט, אך לעסוק בעצמם במסחר נחשב בעיניהם דבר בלתי-הגון בהחלט. זו היתה "תועבת מצרים". ואת התועבה הזאת מסרו לידינו ברצון רב. העניקו לנו זכויות מיוחדות, הגנו עלינו מפני האצילים והאספוסוף; מפעם לפעם היו עושקים ושורפים אותנו, ואחר-כך שוב מפייסים אותנו בהנחות. מלומד גרמני אחד, זומבארט שמו, הוכיח שהיהודים היו מביאים בכל מקום באירופה את הקידמה המשקית, ושהם בעצמם, נתנו לעולם אותו מסחר בינלאומי, שבלעדיו היו בירות העולם הגדולות ביותר נשארות עד היום מקומות שוממים ומזוהמים; הם פיתחו את האשראי ואת מקצוע הבנקאות, ציידו את קולומבוס בצאתו לגילוי אמריקה. ובעוד הם עושים כל זאת, כשהם מרויחים לעצמם אלפים ומשלשלים מיליונים לתוך תהומות כיסו של פרעה – היו בני אירופה מסתכלים, לומדים, אחר כך התחילו מנסים גם את כוחם שלהם, עד שהתרגלו, התאוששו, טעמו את טעם ה"תועבה" – וכמובן מצאו פתאום, כי היהודים מרובים מדי. "הבה ונתחכמה"... לאחר שהנער למד קרוא וכתוב מגרשים את רבו. וכך נעשה באבותיך בכל ארץ וארץ. מכניסים, נתנים חסות, נוטלים וחומסים את כל הדרוש ואחר כך "מתחכמים פן ירבה..."

אל תחשוב בני, שאת המלה "תועבה" יש להבין פשוטה כמשמעה. לעתים קרובות סולדים המצריים מעבודת המקנה לא מפני שנפשם קצה בה, אלא מפני שקצרה ידם, או מפני החשש שמא עלולים הם להיפגע. ואז הם שמחים מאד שנמצא איש זר, שיש לו ידיים ארוכות יותר ושאינו חושש מכוויות – והוא הלזה מוציא להם ערמונים מתוך האש. כך קרה, למשל, בזמן מהפכות אחדות. בשנת 1848 נשא בוניה את הנאום המהפכני הראשון היהודי פישהוף; ובברלין פירסם המלך של אותו הזמן שהיהודים הם המעוררים את המרידות.

ואמנם, בעת קבורת ההרוגים נפלה עבודה רבה בחלקו של רב העדה, שהצטרך לקרוא הרבה פעמים "אל מלא רחמים". כנגד זה התייחסו אז אלינו המצריים בסבר פנים יפות. אחר-כך הלך לעולמו אותו דור של מצריים, ובניהם שוב מצאו שצאצאי יוסף זה, שאך לפני זמן קצר כווה את אצבעותיו בערמונים שהוציא בשבילם מן האש, נתרבו יתר על המידה.

"כך היה, כך הווה וכך יהיה".

הבן השני – הרשע – יושב לו בהרחבה, מרכיב רגל על רגל, חושף שיניו דרך לגלוג ושואל: אילו מנהגים וזכרונות משונים הם אלה אצלכם? מוטב היה לשכוח את השטויות הישנות הללו!

בתשובה ללעגו, ספר-נא לו, שכבר היו לנו כמותו, עוד במצרים העתיקה. לעגו לכל תקוות עמם והעדיפו לצדד עם פרעה. על אחד מהם מסופר בתנ"ך. משה הצעיר הגן על יהודי אחד שמצרי הכה אותו, והרג את המצרי ההוא; יהודי שני ראה זאת ונתמלא חימה על משה. כלום מותר לו, לאדם, להרים יד על בעליו? ולמחרת התחיל מתחצף, או אחר מבני מינו, כלפי משה: "מי שמך לאיש שר ושופט עלינו?" ועוד אחד מבני מינו סיפר לפרעה על בעל דמיונות מסוכן אחד שעוסק בחינוך רצון העם. באותם הימים דרכו של עולם היה פשוט, דעת-הציבור לא היתה קיימת והמלשין פנה במישרין אל ארמון המלך. בימינו היה מלשין כזה בוחר בוודאי, כאדם הגון, דרכים אחרות, היה משתדל להשחיר את פני משה לא בעיני פרעה היחיד, אלא בעיני פרעה הקיבוצי – בעיני החברה הנאורה של מצרים. כאדם הגון היה שותק בוודאי על אודות רצח המכה, אלא היה מגנה את הפסיכולוגיה הזו שגרמה לו למשה, מכל מעשי האלימות, שבלא ספק אירעו יום-יום במצרים, לתת דעתו רק על מעשה זה של המצרי שפגע לרעה ביהודי. ובכלל, כלום עבדים מעטים היו במצרים? למה זה אדם כמשה מבזבז את כל כוחותיו על שחרורו של איזה קומץ רועים, ולא על תיקונה ועל התחדשותה של מצרים כולה? ולהיכן הוא רוצה להובילם? אלהים - כלום לא חטא הוא לעקרם מארץ זו המלאה כל טוב, הברוכה בלחם לשובע ובסירי בשר, ובדגה, ובקישואים ובאבטיחים, ובבצלים ושומים, ובפפירוסים לרוב אשר עליהם כתובים דברי חכמה בכתב החרטומים, בשעה שבני ישראל עניים הם בנכסים ובתרבות? "מה הדבר הזה לכם?" שואל אותו איש בלעג את משה ואהרן, כשהוא יושב לו בהרחבה ומרכיב רגל על רגל.

"אתה הקהה את שיניו" – מיעצת ההגדה בתשובה לבן הזה. אבל תמה אני אם אפשר להקהות את שיניו. הואיל והוא יותר מדי מזוין. הלוא אין כלי זין יותר חזק מן האדישות. לא תנצחוהו! כל כלי מלחמה עליו לא יצלח. אם כבר למד לדבר על עמו בלשון

"לכם" אין לא תקנה עוד. הוא ילעג לכם, וחומר לכך יש לו בשפע. אין זה דבר קשה להתעלל במנוצחים, ובייחוד כשהמלעיג הוא איש משלהם ויודע את כל הפצעים ומקומות התורפה. רבות החבורות על מצחנו, קומתנו שחה מאש, ומפחד של דורי דורות ידינו רועדות; רכושנו דל ועשוי לפי האופנה הישנה... יש איפוא על מה ללעוג, אם רצונך בכך, מתוך שתשווה בבזז דלות שלנו לעומת עושרה של מצרים. אמנם בן יקיר זה הוא גופו אינו אלא ספחת למצרים; אלא כידוע, אל הקרוב העני של האדון מביט בבזז לא האדון עצמו אלא משרתו. הוא יחרוץ עליך לשונו ולא יעלה בידך להקהות את שיניו.

ואף אין צורך להקהות את שיניו. ילך לו לשלום בשיניו הבריאות. המסכן, עוד יהיה זקוק להן, לשיניו, במחנה המנוצחים שעליהם תשווקתו. שם יצטרך לפצח אגוזים קשים: והקשה מכולם הוא אגוז הבוז. ופעמים לאין מספר יצטרך לעבור בשתיקה על בעיטות שיבעטו בו, בתשובה להתרצותו, ועל רוק שיירקו בפניו, כתשובה לדברי חנופה, ויצטרך לקבל עליו את הדין בשיניים קפוצות. ובסופה של דרך חיו, כשיווכח, שכל הדרך הזאת לא היתה אלא כחש וכזב לבני-אדם ולנפשו שלו, ואם נפשו שלו האמינה בכזב זה, הרי הבריות לא האמינו בה מעולם – אז, אולי, יכבוש בן אובד זה את פניו בקרקע, יפרוש כפיו, יתלוש שערתיו ויכרסם רגבי עפר באותן השיניים עצמן, החשופות עתה בלעג לקדשיכם. ישמור לו את שיניו, עוד יהא זקוק להן לשם חיוכי חונף וחירוקי חימה באין אונים...

והבן השלישי הוא תם. עיניו מביעות כנות, בהירות וישרות. הוא אינו נמנה עם היודעים לחקור, לשאול, לחטט בסתירות. העולם בעיניו פשוט, ואין מקשין עליו; אוהב הוא להאמין ולהעריץ מתוך אמונת אדם פרימיטיבי. מבחינה זו היה גם שמשון איש תם: אהב להלחם, אהב להתבדח ולהתלוצץ, וגם לחוד חידות ולהשתובב, גם לאכול לתאבון וגם לשתות, והיה נותן אמון באחרים, עד כי דלילה רימתה אותו שלוש פעמים, ואף-על-פי-כן חזר ונרדם על חזה. לבן-התם בזמננו חסרה, כמובן, אותה חדוות חיים מטופשת שהיתה לשמשון – הזמנים נשתנו – אבל ביסודו הרי זה אותו הטיפוס: אמונה תמימה וישרה.

- אבא! שואל הוא, ומניח מרפקיו על השולחן ופושט צווארו אליך כנמשך אלי מעין ביום שרב, וכבר הוא מאמין מראש לכל מה שתגיד לו, שכן רוצה הוא להאמין: - אבא! מתי יבוא שיניו לטובה?

ואתה ספר לו בפשטות ובשקט על כל הנעשה עתה ברחבי הגולה העצומה. ספר לו כיצד הולכות ונבנות מחדש, באלפי מקומות ובאלפי ידיים, הריסות מקדשו של עם עולם. ספר

לו איך לאט לאט הולך ומתגבש שוב רצון העם שהיה עד עכשיו אבק פורח, ומתוך שבריו מתחשל מחדש העם להיות תקיף בדעתו, אנוכיי, בעל אופי משלו, ככל העמים הבריאים. ספר לו כיצד הולכות ונהרסות, בזו אחר זו, הבימות האחרונות, שמעליהן נשמעה עוד תמול שלום הטפה להתאבדות לאומית; ספר על הנוער היהודי במכללות ברלין, ווינה, על בנים אלה של סוחרים יהודיים מגורמנים, הנושאים בגאווה על לבם את הצבעים הלאומיים:

לבן – כשג בארץ תלאות זו.

כחול – כמותכם, מרחקי הקסם!

צהוב – כחרפתנו.

ספר איך הולכים בכל מקום וגדלים מיום ליום גאוותנו, יחס כבוד על עצמותנו ושנאה עזה אל הבורחים מן המערכה; איך למדו גם הדרמטורג הפאריסאי שבע ההצלחות, וגם בעל המסבאה העני בגאליציה, הרגיל לרעוד מפני ה"פאן" הפולני, להכריז בפני העולם כולו: יהודי הנני! ספר על המשוררים הנפלאים הכותבים עתה בלשוננו, ומה יפה ואדירה היא לשוננו, ומה גדול אושרו של עם להיות שולט בלשון כזאת. ועוד ספר לו, איך מפטטים בזריזות ובעליזות בלשון זו ילדי המתיישב בארץ-ישראל, וצעד אחר צעד, לאט-לאט, בדי עמל, דרך אלפי מכשולים, החל בשמש היוקדת וכלה בכדור רובה של בדוי, הולך ומוקם גם דבר-מה חדש, נקודת משען לתכניות והחזונות הנועזים ביותר. ספר לנפש הפשוטה והמאמינה את כל זאת ודברים רבים אחרים. הוא יקלוט דבריך מלוא חופניו ויצניעם בזהירות בתוך לבו הפתוח, ומכאן ואילך יתווסף עוד לוחם אחד אל מחננו.

הבן הרביעי אינו יודע לשאול. מסב הוא ב"סדר" בנימוס ודרך-ארץ, ממלא את המוטל עליו, ואין עולה על דעתו המחשבה לשאול מה ואיך, למה ומדוע. והרי אתה מצווה שלא לחכות לשאלתו, אלא להקדים ולספר לו את הכל ביוזמתך שלך. כאן אין אני מסכים למנהג זה. דבר יקר הוא סקרנות, אולם יש לפעמים חכמה גדולה עוד יותר, חוש עליון, שבכוחו נוטל אדם משהו מתוך העבר, כדבר המובן מאליו, ואינו חוקר לדעת את הסיבות ואת התוצאות. מן החובה לשמור על החכמה הזו ולא למעט את דמותה על-ידי דיבורים יתרים.

חכמה זו, על-פי-רוב, תכונתו של בן ההמונים היא, של האיש האפור. זהו אותו מר-נפש דל-מראה, הסנדלר, החייט, המוכר ביצים על פתחי בתים, הסמרטוטר, סופר סת"ם, החנווני הזעיר, המשולח, המושך בכל אותן הרתמות הממורטטות, שעדיין נותרו לו, נאנך, ונאנך, אך בליל שבת – אלה הם בממלאים את בתי הכנסת. הרי זהו "בונצי-השתקן" המפורסם מתוך ספורו של פרץ, שנושא על שכמו את כל סבל הגלות, הממציא בשר-אדם גם להגירה וגם לפוגרומים. הוא גוסס ואינו מת, הוא הולך לאבדון ואינו אובד, ודבק במצוות כשם

שדבקו בהן אבותיו, כמעט בהיסח הדעת, מתוך שוויון-נפש, מתוך אותה אמונה שבתת-ההכרה, שבעיני אלוהים אפשר שהיא עולה על כל אכסטזה. הוא, בן ההמונים הזה, "שאינו יודע לשאול", הוא עמוד-התווך של עם-עולם ונושא עיקרי בנצח שלו.

לפי המסורת עליך לספר לבן זה על כל מה שאינו שואל. אך לדעתי מוטב שיחשה גם האב, רק ינשק, בלא אומר ודברים, על מצחו של בן זה, שהוא מן הנאמנים ביותר מכל שומרי הקודש, שאין הוא מדבר עליו בשפתי פיהו.